

УДК 39(08):316.347](438)

Марія Чумак
(Київ)

НАЦІОНАЛЬНЕ І РЕГІОНАЛЬНЕ В ЕТНОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ ВЕЛИКОПОЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА – ПАРТНЕРА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Регіони-партнери Харківщина і Великопольща відчують інтенсивний вплив держав-сусідів, мають спільні риси. Традиційна матеріальна культура перебуває в колі інтересів дослідників регіоналістики з Університету ім. Адама Міцкевича в Познані. Окремий пласт – публікації про етногрупу бамбрів. Сучасний польський матеріал дозволяє розширити джерельну базу українських студій.

Ключові слова: *регіони-партнери, регіоналістика, традиційна матеріальна культура, бамбри.*

Регионы-партнеры Харьковщина и Великопольща чувствуют интенсивное влияние государств-соседей, имеют общие черты. Традиционная материальная культура находится в кругу интересов исследователей регионалистики из Университета им. Адама Мицкевича в Познани. Отдельный пласт – публикации об этногруппе бамбров. Современный польский материал позволяет расширить базу источников украинских студий.

Ключевые слова: *регионы-партнеры, регионалистика, традиционная материальная культура, бамбры.*

*The regions-partners Kharkivshchyna and Greater Poland Voivodship undergo an intensive influence of the adjoining countries and are allied to each other. Traditional material culture lies within the range of interests of scholars in the field of regional studies at the Adam Mitskevych University in Posnan. A separate stratum is the publications on an ethnic group **bambry**. The modern Polish materials permit enlarging a source base of the Ukrainian studies.*

Keywords: *regions-partners, regional studies, traditional material culture, **bambry**.*

Прогрес науки значною мірою залежить від взаємовпливів і взаємозбагачення її регіональних і – ширше – національних базових напрацювань. Важливою складовою цього процесу є безпосередні контакти і спільні наукові проекти з науково-педагогічними, науковими та науково-просвітніми закладами сусідньої з Україною Польщі, а також активне використання такої форми співпраці, як контакти міст-побратимів та регіонів-партнерів.

Регіони-партнери, Харківська область України і Великопольське воєводство Республіки Польща (відповідно їхні центри – міста-побратими Харків і Познань), відчувають інтенсивний вплив держав-сусідів та мають спільні риси в історичному, культурному та соціально-економічному розвитку.

Познань, місто-побратим Харкова, стало єдиним серед польських міст володарем призу міжнародної організації «Супербрендс», яка діє у 85 країнах світу, вивчаючи успішні проекти і марки, що витримали конкуренцію і здобули визнання. Експерти зарахували познанцям не тільки успішні споживчі бренди, а й міжнародну співпрацю, у коло якої входить і Харків [8].

Перш ніж звернутися безпосередньо до етнологічних студій дослідників з Інституту етнології та культурної антропології Університету ім. Адама Міцкевича в Познані, партнера Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доречно процитувати пропозицію міжнародної наукової конференції, влаштованої з нагоди 90-річчя Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (грудень 2011 року).

Обговорюючи пошук різноманітних ефективних методів студювання в таких напрямках, як поліетнічне середовище, урбаністична традиція, студії прикордоння, учасники зібрання наголосили на необхідності «актуалізувати дослідження етнографічної регіоналістики; посилити співпрацю регіонів, країн з метою розширення етноджерельної бази» [2].

Нашим завданням є спроба проаналізувати напрями роботи згаданого вище Інституту етнології та культурної антропології. Польський проект, підтриманий активно в Познані, називається «Таємниці повсякдення». Він привертає увагу до того, що нематеріальна спадщина є «квінтесенцією

буття тут і зараз, показує креативність людей, спільноти культурної та історичної, яка слугує підставою для кожної людини до окреслення самоідентичності» [7].

Проведення Європейських днів спадщини підтверджують, що це один з успішних суспільних та освітніх проектів, покликаних привернути увагу до пам'яток культури Старого Світу. Варто згадати, що ідея народилася восени 1985 року в Гренаді (Іспанія) під час конференції Ради Європи. Ініціатива отримала стільки схвальних відгуків і підтримки, що 1991 року Рада Європи встановила Європейські дні спадщини.

Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини входить у площину основоположних для етнологів документів, якими мають керуватися сучасні дослідники. Україна і Польща ратифікували цей документ відповідно 2008 і 2011 роками. Термін «нематеріальна культурна спадщина» означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Ця спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії і формує у них почуття самотності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини.

Термін «нематеріальна культурна спадщина» проявляється, крім іншого, у звичаях, обрядах, святкуваннях; знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту; традиційних ремеслах [1].

Фактом, який дає нам підставу звертатися до проблем національного і регіонального в етнологічних студіях дослідників з Великопольського воєводства, є 100-річчя існування етнографічної колекції в Познані. Виставка «Речі говорять» у тамтешньому етнографічному музеї акцентує увагу на тому, що 1912 року започатковано зібрання експонатів, котрі стали знаками різних культур. Тодішнє Польське народознавче товариство презентувало народну культуру поляків. Експозиція 2012 року побудована за принципом діалогу речей різних народів. Цьому

сприяють не тільки музейні описи, але й цитування дослідників, колекціонерів та письменників [10].

Історія Регіонального музею в м. Плешеві також нараховує вже сто років. 1912 року етнографічна та історична колекція Казимира Несоловського демонструвалася на Промисловій виставці в Плешеві. Зі здобуттям Польщею незалежності колекція перейшла з приватних рук до освітнього центру імені А. Міцкевича і перетворилася на Регіональний музей. Експонуються насамперед народні костюми, давнє господарче начиння. Перша колекція загинула 1939 року, з початком Другої світової війни. У другій половині ХХ ст. відроджений музей став відділом Державного музею в Познані (прикметно, що й приміщення його у Плешеві – на вулиці Познанській) [5].

Історія і стан досліджень національно-регіональних проблем Великопольщі вперше були систематизовані Анджеєм Бренчем наприкінці ХХ ст. Його праця «Wielkopolska jako region etnograficzny» засвідчує, що регіональний народознавчий рух Великопольщі зостався розбитим після пруських репресій, викликаних поразкою 1848 року. Проте він відродився зі створенням 1857 року в Познані Товариства приятелів наук. Роль активного інформатора і пропагандиста відіграла періодика. Наприкінці ХІХ ст. в інших польських краях з'явилися етнографічні часописи, що друкували вже теоретичні статті, почали створюватися етнографічні польські товариства, але на території Великопольщі до початку Першої світової війни панував цілковитий застій [4].

Познанський університет було засновано 1919 року – невдовзі після здобуття Польщею незалежності. У ньому створюється кафедра етнології (згодом – Інститут етнології Познанського університету), у міжвоєнний період діють два етнографічні видавництва. При цьому саме воєводство залишалося для народознавців малопривабливим для регіональних вивчень.

Світова війна глобально вплинула на кількісний і якісний склад досліджень, оскільки Польща знову потрапила в силове поле світового перерозподілу сфер впливу, потужних міграційних потоків і змінила на кілька десятиліть політичний лад.

На початку ХХІ ст. Інститут етнології і культурної антропології УАМ є одним з головних представництв у країні у сфері етнологічних наук. У ньому вдало об'єднано дві головні течії досліджень: етнологію, зорієнтовану на етноісторичні, регіональні та фольклорні студії; культурну антропологію, у межах якої особлива увага звертається на дослідження трансформації зразків традиційного народного життя, культурну екологію Польщі, країн Центральної Європи і позаєвропейських регіонів [7].

Про важливу роль університетського етнологічного осередку свідчить багатий публікаційний доробок (від 2000 року понад 500 бібліографічних позицій), а також активність його представників на загальнопольському та міжнародному рівнях, зокрема, участь у польських і закордонних конференціях. Професор А. Посерн-Зелінський очолює Комітет етнологічних наук Польської академії наук. Професор М. Буховський є президентом Європейської асоціації соціальної антропології і головою Польського народознавчого товариства [3].

Зупинімося на тематичі наукових пошуків познанських дослідників першого десятиліття ХХІ ст. Колективна збірка «Християнські Схід і Захід – форми діалогу, погляди культури, коди пам'яті» аналізує складність міжетнічного співіснування. «Середня і Східна Європа як простір зустрічей на шляхах культурної традиції» – колективний збірник статей. Збігнев Ясевич – автор монографії «Початки польської етнології і культурна антропологія». Анна Бжезінська розробляє теми «Дуалізм регіональної політики на прикладі Жуляв», «Познань в нараціях його мешканців», «Чи вивчають сьогодні і як народні костюми», «Північно-західний обрій Великопольщі». Міхала Буховського цікавить етнологічна толерантність у Польщі, ідентифікація нематеріальної спадщини, Яцек Шмідт досліджує традиції мешканців уже згаданого Плешева, міста, у якому діє 100-річний регіональний музей.

Наталя Блох, співпрацюючи з міграційними службами, залучаючи студентів і волонтерів, влаштовує розгорнуті опитування мігрантів з країн у Познані, аналізує національні та регіональні тенденції у Великопольському воєводстві.

Як представник Центру міграційних досліджень Університету Адама Міцкевича, вона звертається до проблем інтеграції мігрантів з-поза Євросоюзу до Західної Польщі. Подібного центру досліджень міграційних процесів поки що немає. ХНУ ім. В. Н. Каразіна – партнер познанського університету. Проект, за яким працюють дослідники з Познані, називається «Бар'єри і чинники, що сприяють інтеграції держав третього світу на ринку праці. Антропологічні студії на прикладі міста Познані». Такими державами для поляків, на жаль, є й Україна – поряд з африканськими країнами. До опитування представників інших культур долучалися студенти-філологи, волонтери.

Імміграція є процесом багатостороннім і складним, починаючи з того, що ніхто не називає точної цифри іноземців (чоловіків і жінок), котрі тимчасово чи постійно живуть і працюють у центрі Великопольського воєводства. Подібна проблема є в Харкові, де прихистком сотень чи й тисяч нелегалів став найбільший у Східній Європі торговий центр «Барабашово». Окремий в'єтнамський ринок цього міста в місті може змагатися з численними в'єтнамськими «дешевими руками» в Познані. Наталя Блох наголошує, що навчання дітей іноземців у польських школах не забезпечують від «виштовхування» носіїв інших культур з польського середовища [6].

Марія Парадовська наприкінці ХХ ст. очолювала лабораторію етнології Інституту археології та етнології ПАН (відділ у Познані), досліджуючи роль поляків на американському континенті, зокрема в Латинській Америці, а також їхній внесок у польську етнографію. Друга частина її досліджень – це Познань, життя міста, культура і люди. Написала книжку про етнічну групу бамбрів – переселенців з Бамберга (Баварія) – «Bambrzy. Mieszkańcy dawnych wsi miasta Poznania» («Бамбри. Мешканці давніх сіл міста Познані»), заснувала Товариство познанських бамбрів, була його керівником. Досі в Познані щоліта відзначається свято бамбрів.

Бамбри асимілювалися з польським населенням, але також внесли свої традиції в культуру регіону. Багатий костюм бамберки між Першою і Другою світовими війнами вважався урочистим символом Познані. На старій Ринковій площі мож-

на побачити фонтан-криницю з постаттю бамберки, яка несе на коромислі дзбани для води. Це одне з улюблених зображень для сувенірної продукції Познані. Щорічно 1 серпня в столиці регіону відзначають Свято бамбрів. На бронзову *бамберку* в серпневе свято вдягають гірлянди з білих і червоних квітів (державні кольори Польщі). Традиції вихідців з Німеччини, які давно влилися в польське суспільство, підтримує Товариство познанських бамбрів [11].

Отже, здійснено спробу узагальнити тенденції у напрацюваннях дослідників в одному із воєводств Західної Польщі, а глибше знайомство з працями етнологів Великопольщі уможливить виявити культурні паралелі між східною і західною слов'янською традицією.

Література

1. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_d69/.
2. Шевчук О., Студенець Н. Ювілейна конференція Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 6. – С. 7–12.
3. Bednarski J. Historia Instytutu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etnologia.amu.edu.pl/go.live.php/PL-H472/instytut/o-instytucie/historia-instytutu.html/>.
4. Brencz A. Wielkopolska jako region etnograficzny. – Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1996. – 211 s.
5. Historia Muzeum Regionalnego w Pleszewie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.pleszew.pl/?m=artykul&dzial=15&sm=73/](http://www.pleszew.pl/?m=artykul&dzial=15&sm=73-_ftnref4#_ftnref4).
6. Idea EDD (Europejskie Dni Dziedzictwa) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edd2012.pl/>.
7. Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etnologia.amu.edu.pl/go.live.php/PL-H600/instytut.html/>.
8. Miasto Poznań supermarka [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poznan.pl/mim/wiadmag/news/miasto-poznan-supermarka,52398.html/>.
9. Paradowska M. Bambrzy. Mieszkańcy dawnych wsi miasta Poznania. – Poznań: Media Rodzina of Poznań, 2008. – 230 s.

10. Szaladziński K. Rzeczy, które mówią [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poznan.pl/mim/kultura/news/wystawy,c,5/rzeczy-ktore-mowia,54695.html/>.

11. Towarzystwo Bambrów Poznańskich [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bambrzy.poznan.pl/>.

SUMMARY

The regions-partners Kharkivshchyna and Greater Poland Voivodship undergo an intensive influence of the adjoining countries and are allied to each other. Traditional material culture lies within the range of interests of scholars in the field of regional studies at the Adam Mitskevych University in Poznan. A separate stratum is the publications on an ethnic group *bambry*. The modern Polish materials permit enlarging a source base of the Ukrainian studies.

Before applying directly to the ethnological studies by the researchers of the Institute of Ethnology and Cultural Anthropology at the A. Mitskevych in University Poznan – a partner of the V. Karazin Kharkiv National University, it is pointful to cite a suggestion of the international scientific conference, organized on the occasion of the 90th anniversary of the NASU M. Rylskyi Institute for Art Studies, Folkloristic and Ethnology. The participants of meeting accentuated a necessity to actualize the research within the ethnographic regional studies; to intensify the collaboration of regions or countries with a view to enlarge the ethnic source base.

Our task is an attempt to analyse the trends of work of the mentioned Institute of Ethnology and Cultural Anthropology. The Polish project, actively supported in Poznan, is called *The Secrets of Everyday Life*.

A fact which affords ground for applying to the issues of the national and the regional in the ethnologic studies of the scholars from the Wielkopolska Voivodship is the centennial of establishment of ethnographic collection in Poznan. The exhibition *Things are Speaking* in the ethnographic museum of that place emphasizes the fact that in 1912 there launched a collection of exhibits, which became the marks of different cultures. The then Polish Ethnological Society presented the Polish folk culture. A 2012 exhibition is constructed by the principle of dialogue of things from different people. It is favoured by not only the museum descriptions but also the citations of researchers, collectors and writers.

Keywords: regions-partners, regional studies, traditional material culture, *bambry*.